

О. Ю. Жиряков

ПОСАДОВО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД ТА ГІПОТЕЗА “КОМАНДИРІВ МИРНОГО ЧАСУ” ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВИВЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ

На нинішньому етапі дослідниками різних напрямків активно розробляється й уводиться в науковий оборот значна кількість нових гіпотез, присвячених проблемам Другої Світової війни. Для перевірки своєї істинності вони мають потребу в обговоренні широким колом істориків у ході наукової дискусії. Тому вивчення гіпотези “командирів мирного часу” висунутої у імперському напрямі пострадянської історіографії Другої Світової війни та викладення її основних положень є актуальним.

Метою даної статті є аналіз гіпотези “командирів мирного часу”, яка є однієї з основних гіпотез, що використовуються в імперському напрямі при розгляді проблеми кваліфікаційного рівня військової еліти Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА).

Для досягнення поставленої мети ставляться наступні задачі: розглянути її генезу, установити й розкрити її ключові положення та алгоритм використання тісно пов'язаного з нею посадово-функціонального методу.

При розгляді проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА варто виділити дві основні лінії вивчення проблеми в імперському напрямі. Умовно їх можна назвати класичною і модерністською.

Класична лінія дослідження проблеми традиційно пов'язана саме з вивченням питання про вплив репресій 1937-1938 рр. на кваліфікаційний рівень кадрів РСЧА. У межах цієї лінії застосовуються традиційні методи досліджень. Також у колі класичної лінії була проведена критика попередніх гіпотез, присвячених цій проблемі в ліберальній історіографії, і розроблена нова гіпотеза причин репресій, що спирається на фактографічний матеріал політичної історії. Серед дослідників класичної лінії виділяються такі вчені як О. Колпакіді, О. Прудникова, Р. Баландін, І. Пихалов, С. Миронов, Ю. Мухін.

Модерністська лінія проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА різко зміщує акцент у розгляді проблеми з вивчення впливу репресій 1937-1938 рр. на кваліфікаційний рівень кадрів РСЧА, на вивчення власне кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА. Тут уперше ставиться питання про переважне використання при вивченні цієї проблеми нового посадово-функціонального методу.

Серед дослідників модерністської лінії виділяється насамперед Ю. Мухін, також займалися розглядом цього питання О. Широкоград і О. Ісаєв.

Перші розробки авторів імперського напрямку в межах модерністської лінії належать ще до 2003 року. Але чітка постановка проблеми була здійснена О. Широкоградом лише в 2005 році, у праці “Битва за Крим. 1941-1944”. Дослідник вважає, що події 1941 року стали справжньою катастрофою для СРСР.

О. Широкоград упевнений, що в межах традиційного для ліберальної історіографії підходу до вивчення причин катастрофи 1941 року отримати достовірний результат неможливо. Дослідник стверджує: “Виникає природне питання Як могли “дурень” Сталін і “терорист” Берія, який тільки всім загрожував і всім заважав, евакуювати промисловість на Урал і до Сибіру і налагодити там небачене в історії виробництво військової техніки? На жаль, не сходяться кінці з кінцями у наших горе-істориків” [7, с.49]. О. Широкоград каже, що при розслідуванні причин будь-якої катастрофи “зразу ж називають дві основні причини – відмова техніки і людський чинник” [7, с.49]. Дослідник вважає, що технічний чинник в причинах катастрофи 1941 року посідав другорядне місце: “ніхто не сперечається, що в технічному оснащенні Червоної Армії і Флоту було повно вад, і про багато з них говориться в цій книзі. Але загалом і в цілому в ході Великої Вітчизняної війни в якісному відношенні наша військова техніка не поступалася супротивнику, а в чисельному відношенні набагато перевершувала її” [7, с.49].

Учений наполягає: “Ми ніколи не зрозуміємо причин поразок в 1941-1942 роках, якщо як і раніше не чіпатимемо двох “священних корів” – генералітет і рядовий особовий склад” [7, с.49]. Саме з вивченням цих двох питань і пов’язані дослідження в межах модерністської лінії.

В листопаді 2003 року вийшла праця Ю. Мухіна “Вбивство Сталіна і Берія”. Її можна вважати першим дослідженням модерністської лінії імперського напрямку, де не лише ставиться проблема, але і робиться спроба її розв’язання.

Ця праця носить багато в чому революційний підхід до проблем вітчизняної історії. Проте бачиться, що для вивчення проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА найбільший інтерес має така теоретична розробка Ю. Мухіна, як гіпотеза “командирів мирного часу”.

Ю. Мухін не заперечує гіпотезу “подвійної змови”, яка була розроблена О. Колпакіді та О. Прудниковою у межах класичної лінії. Проте, визнаючи, що частиною “бюрократичної революції” була

змова військових, Ю. Мухін зосереджується на теоретичній розробці іншої проблеми – кваліфікаційного рівня кадрового офіцерства.

Перші свої висновки він сформулював у підрозділі “Генерали мирного часу” п’ятого розділу дослідження “Вбивство Сталіна і Берія”. Тут ще простежується зв’язок із загальноприйнятою проблематикою. Зокрема, розглядаючи причини, чому ж талановиті воєначальники не займали в довоєнний час тих високих постів, які вони посіли в роки війни, Ю. Мухін на перше місце ставить таку причину: “Коли під прапором троцькізму в армії зріла змова горлохватів і посередностей, то вони багато років висували на високі посади і представляли до нагород “своїх” [6, с.244].

Іншою причиною Ю. Мухін вважає те, що “талановитий професіонал не схильний боротися за начальницькі крісла – йому не дозволяє гордість, він чекає, коли його помітять. Окрім цього, він не страждає комплексом неповноцінності, а задоволення знаходить у творчих пошуках на тій посаді, яку займає, адже будь-яка посада дає простір для творчості. Зате тупу посередність штовхає вгору комплекс неповноцінності, їй дуже хочеться всім показати, що, мовляв, ви всі мене дурнем вважали, а я он як високо піднісся! Ну і, як розуміється, жадібні мерзотники лізуть угору, щоб задовольнити свої мрії про матеріальні блага” [6, с.245].

Третьою причиною Ю. Мухін вважає різницю в сферах пріоритетності діяльності Адольфа Гітлера і Йосипа Сталіна як керівників. А. Гітлер був компетентніший у військовій галузі, а Й. Сталін – як економічний менеджер. Дослідник відзначає, що для того, щоб знайти талановитих воєначальників, “начальник зобов’язаний спустатися глибоко вниз, шукати таланти внизу. Гітлер це робив – він брав активну участь у навчаннях різних рівнів, знайомився з тисячами офіцерів, ...Сталін же, повторюю, воювати не мріяв, військовим вождем ставати не збирався, на військові навчання і знайомство з перспективними офіцерами і генералами у нього просто не було часу” [6, с.246].

У ранній версії гіпотези “командирів мирного часу” Ю. Мухін ще надає пріоритетну увагу репресіям 1937-1938 рр. Проте логіка розвитку цієї гіпотези вимагає її розширення. Вона також вимагає розгляду питання про компетентність всього кадрового офіцерства, а не тільки компетентність учасників групи М. Тухачевського.

Вивчення проблеми кваліфікаційного рівня військової еліти в традиційній історіографії досить добре розроблене. У ній прийнято оперувати наступними параметрами: наявністю і рівнем формальної військової освіти, стажем служби у армії взагалі і стажем перебування на даній конкретній посаді. Останнім часом був запрова-

джений ще один параметр – безперервність командного стажу, тобто проходження без пропусків ієрархії командування взводом – ротою – батальйоном – полком – дивізією – армією – округом. Джерельна база для виявлення цих параметрів добре відома. Як прихильники тези про високий кваліфікаційний рівень групи М. Тухачевського, так і їх супротивники широко оперують цими даними.

Такі параметри, також використовувані в традиційній історіографії, як визначення кваліфікаційного рівня за підсумками практичного командування бойовими діями в ході операцій Громадянської війни і теоретичні розробки 20-30-х років використовувати на даному етапі вивчення джерельної бази нераціонально.

На жаль, теза про високий кваліфікаційний рівень тих або інших полководців базується, в основному, на воєнній пропаганді епохи Громадянської війни і полемічних матеріалах політичної боротьби 1920-1930-х рр. Без широкого вивчення первинних оперативних документів РСЧА часів Громадянської війни і введення їх в науковий оборот, встановити персональну відповідальність як за перемоги, так і за поразки представляється неможливим. Отже, встановити кваліфікаційний рівень радянської військової еліти спираючись на підсумки операцій Громадянської війни в даний час навряд можливо.

Використовувані як аргументи цитати із публічних виступів і друкарських матеріалів не можуть бути доказами теоретичних поглядів представників військової еліти. Ці погляди відображені: у тактико-технічних обґрунтуваннях на ті або інші типи бойової техніки, штатних розкладах з'єднань різних видів військ, пропорційному співвідношенні видів військ, програмах навчання військово-навчальних закладів і бойових статутах. Лише вивчення цієї джерельної бази, зі встановленням персональних розробників і матеріалів дискусій серед військової еліти по рішенням даних питань, дозволить встановити їх реальні теоретичні погляди.

Таким чином, в традиційній історіографії, на жаль, використовуються вельми формальні і кількісно обмежені параметри при вивченні проблеми кваліфікаційного рівня військової еліти.

На початок ХХІ століття стала яскраво видна криза при вивченні проблеми кваліфікаційного рівня радянської військової еліти. Він виявився в наступному: по-перше, проблема кваліфікаційного рівня військової еліти розглядалася в традиційній історіографії як один з другорядних елементів вивчення проблеми репресій 1937 року, тому закономірна відсутність теоретичної бази; по-друге, відсутність

методики вивчення даної проблеми; по-третє, нерозробленість джерельної бази

У 2004 році виходить праця Ю. Мухіна “Батьки-командири”. Вона має унікальну форму спільної роботи мемуариста й історика-дослідника. У цьому дослідженні Ю. Мухін і виклав повну версію гіпотези “командирів мирного часу” та тісно пов’язаний з нею посадово-функціональний метод.

Сутність цієї гіпотези зводиться до того, що значна кількість військової еліти мирного часу не володіє якостями, необхідними для військового професіонала. Причому це явище має системний характер.

Природно для доказу цієї тези була потрібна розробка спеціального методу. Ним і став посадово-функціональний метод. Він передбачає побудову ідеальної моделі необхідних для даної діяльності якостей і порівняння цієї ідеальної моделі з реальною.

Свій аналіз Ю. Мухін розпочав із виявлення функцій кадрового офіцерства як соціальної страти. Дослідник указує: “Прогрес йде у напрямі все більшого й більшого розподілу праці і з цим нічого зробити не можна. У плані цього розділення необхідно виділити із суспільства частину людей, які б уміли знищувати зовнішнього ворога у тих випадках, коли це потрібно. ...У суспільстві повинні бути й люди, які проблемами знищення ворога повинні займатися спеціально: знати про це все, що тільки можливо, й уміти все, що для цього потрібно. Ці люди – офіцери. Враховуючи, що в реальній війні ризик загибелі офіцерів більший, ніж ризик середнього громадянина в мирному суспільстві, суспільство надає офіцерам величезні пільги: вони звільнені від проблеми “здобувати у поті чола хліб свій насущний”, їм встановлюються високі доходи, а на пенсію їх відпускають часто ще в розквіті років. Суспільство як би кредитує офіцерів із надією, що з початком війни офіцери цей свій борг йому повернуть своєю хоробрістю, сміливістю, чесністю і самовідданістю. Тільки у такому разі суспільству є сенс утримувати офіцерів – людей, готових за це суспільство прийняти смерть у бою. Сама по собі їх смерть суспільству не потрібна – суспільству потрібна перемога, тому, поки немає війни, офіцери повинні ретельно вивчати те, як знищити ворога, і ретельно до цього готуватися. Якщо війни не трапиться, то офіцер свій борг суспільству віддати не зможе і його виправданням буде тільки ось ця його готовність” [4, с.278].

Саме те, що значні матеріальні блага надаються кадровим офіцерам суспільством у кредит, стимулює, на думку Ю. Мухіна, значне надходження в армію мирного часу людей, зацікавлених, насамперед, у матеріальних благах. Подібна людина, стверджує дослідник,

“Йде заробляти гроші в казарму і теж незабаром стає фахівцем з отримання доходів від військової служби, а оскільки ці доходи в армії залежать від посади і звання, то вона стає фахівцем з отримання посад і звань, тобто вона уміє робити те, що подобається начальству, що дає ці самі посади і звання. А чи потрібні такі фахівці суспільству? Адже якщо почнеться війна, то користь від таких фахівців мізерна – на війні потрібно вміти убивати ворога, а не виступати окладами” [4, с.278]. Тому для армії мирного часу є типовим те, що чим вищою є посада, тим більше на ній подібних людей. Так, підрахував дослідник, із довоєнного радянського вищого генералітету, придатними для війни виявилися 18 %. [5, с.427].

Ю. Мухін задається питанням, чи є це специфічним для РСЧА, чи це загальне явище для армії мирного часу. Дослідник приходить до висновку: “Боюся, що ми ще і не з найгірших. Те, як німці розігнали польську армію, як розгромили французьку і як три роки ганяли англосаксів, дозволяє думати, що в решті країн стан з офіцерством був ще гіршим” [4, с.280]. У своїй праці 2007 року “Якби не генерали! Проблеми військового стану”, розглянувши фактографічний матеріал по армії США в період 1935-1945 рр., дослідник вказує, що із довоєнного вищого генералітету США, придатними для війни виявилися 14 % [5, с.424]. Тому Ю. Мухін приходить до висновку, що це явище типово.

Наступним типовим явищем армії мирного часу дослідник вважає інтелектуальне розслаблення. Ю.Мухін зауважує, що інтелектуальне розслаблення пояснюється “певною інтелектуальною легкістю армійської служби без війни: раз немає Справи, то над нею не треба і голову сушити – живи за статутом і наказами начальників і горя знати не будеш. ... Отже, як не крути, а мирне армійське життя за статутами і вказівками начальників з погляду доходів в армії є “найрозумнішим” [4, с.353-354].

Як наслідок, в армії мирного часу розумні люди самій “армії ... не потрібні – ось у чому трагедія! За відсутності Справи в мирний час на посаді в своєму окрузі командувач округом може рекомендувати родичів і знайомих, холуїв і підлабузників: статuti вони визубрять, академії закінчать, а їх ідіотизм без Справи розпізнати дуже важко. ... А під час війни ідіот згубить цю дивізію, а її втрата згубить і фронт з його командувачем. Тут уже стає не до блату, ось тут уже починають шукати розумних, та і дурні розумнішають, якщо встигають” [4, с.354].

Найстрашнішим дослідник вважає те, що “розпізнати дурня в мирний час буває дуже не просто, а сам дурень може цілком серйозно вважати себе полководцем (приклад – маршал Жуков). Форма-

льних підстав відмовити дурневі в командуванні може і не виявити-ся, і тоді під час війни неминучі втрати" [4, с.354].

Наступною за важливістю якістю для офіцерів Ю. Мухін вважає сміливість. Дослідник указує, що сміливість – "це здатність прийняти ризиковане рішення, тобто рішення, виконання якого невідомо чим закінчиться" [4, с.326]. Вчений зауважує, що "людина боїться свого рішення, коли не здатна уявити, що за ним послідує. А таку здатність дає добре знання своєї Справи і, головним чином, досвід. Але досвід у прийнятті ризикованих рішень – це прийняття і прийняття таких рішень, а для цього знову-таки потрібна сміливість. Не приймаючи рішень, не наберешся досвіду їх приймати. Тут замкнуте коло, яке розірвати можна тільки сміливістю" [4, с.327].

Ю. Мухін вважає, що саме сміливість була найслабшим місцем командного складу РСЧА. Дослідник пише, що відсутність досвіду в ухваленні рішень мала найнегативніші наслідки для радянського офіцерства, особливо це стосується його сміливості. Не маючи досвіду боїв і не думаючи про них до війни, радянські офіцери з початком битв опинилися не здатні приймати власних рішень. І єдиним способом для маси офіцерства було "або наполегливе ухилення від прийняття рішень, або тупе виконання наказу вищестоящего командира" [4, с.332].

Нарешті, останньою важливою якістю для офіцерів Ю. Мухін вважає хоробрість. Хоробрість – це "здатність оволодіти своїм інстинктом самозбереження, затиснути страх у кулаці і діяти без паніки в умовах, коли тебе щомиті можуть убити" [4, с.326].

Отже, бачимо, що вивчення питання про кадровий склад РСЧА переведене до іншої площини. У радянській і ліберальній історіографії пропонувалося розглядати цю проблему вивченням питань, винна чи не винна група М. Тухачевського, скільки офіцерів було піддано репресіям і наявності формальної військової освіти. Класична лінія імперського напрямку також зосередилася на вивченні цих питань.

У модерністській лінії пріоритетними стають питання про якісний склад РСЧА. Для цього треба встановити кількість осіб, зайнятих своїм матеріальним благополуччям, некомпетентних, нерішучих, боягузів. Особливу складність являє собою розробка методів, які можуть виявити саме кількісне співвідношення. Адже одним із методичних принципів імперського напрямку є саме пріоритет цифрових доказів. Також ясно, що потрібне широке вивчення іншої, відмінної від використовуваної в радянській і ліберальній історіографії, джерельної бази. Постановка цієї проблеми знайшла розуміння і в істориків, які не належать до імперського напрямку. Зокрема,

В. Замулін у своїй монографії 2007 року “Курський злам. Вирішальна битва Вітчизняної війни” ввів 118-сторінковий розділ “Командири Вогненної дуги”, де спробував розглянути питання про професійну компетентність командного складу Червоної Армії, використовуючи як джерельну базу бойові характеристики і особисті справи офіцерів [2, с.130-248]. Він же вказав, що джерельна база з даної проблеми у історіографії практично не розроблена.

Проте, як бачимо, до розробки універсальної методики виявлення боездатності командного складу армій країн – учасниць глобальних воєн дослідники тільки приступили. Проте гіпотеза “командирів мирного часу” й у сучасному стані викликає ірраціональний гнів з боку офіцерського корпусу. Так президент Академії військових наук Російської Федерації М.Гарєєв веде наукову дискусію з Ю. Мухіним з 2001 року, і відмінно знає, що до ліберального напрямку пострадянській історіографії, той не має ніякого відношення. Однак в своїй програмній статті 2006 року “Про об’єктивне освітлення воєнної історії Росії”, оголосивши найбільшою загрозою для об’єктивного вивчення історії “ультраліберальний історичний нігілізм” [1, с.32], він вніс до списку найбільш шкідливих дослідників і досліджень ліберального напрямку дослідження Ю. Мухіна “Батьки-командири” [1, с.33-35].

Ю. Мухін частково розв’язав деякі методичні проблеми. Зокрема, для виміру хоробрості він запропонував використовувати коефіцієнт, який відображає співвідношення кількості убитих і поранених до кількості узятих в полон. Використання цього коефіцієнта дозволило досліднику зробити висновок, що в порівнянні з Першою Світовою війною бойова стійкість в РСЧА “генералів була в 6,5 разів вищою, ніж при цареві, бойова стійкість офіцера була в 8 разів вищою, а стійкість солдатів – у 17 разів” [4, с.326]. Також дослідник зауважив, що як у роки Першої Світової війни, так і в роки Другої Світової війни найвищу бойову стійкість виявляли офіцери, а найнижчу – генералітет. Шкода, що вчений не провів вивчення бойової стійкості РСЧА в порівнянні з бойовою стійкістю армій інших країн – учасниць Другої Світової війни.

Для дослідження проблеми некомпетентності воєначальників Ю. Мухін запропонував використовувати таку методику.

Спочатку вивчити прийняту стратегію, а саме погляди воєначальників на те, якого ворога треба знищити, тобто, “як виглядатиме цей ворог, чим буде озброєний, знаходитиметься в укриттях, чи у чистому полі, атакуватиме відкрито, чи застосує партизанську тактику” [4, с.328].

Наступний етап – з'ясування, хто з воєначальників пропонував яку тактику, тобто, як вони представляли дії своїх солдатів із знищення ворога.

І останнім етапом є з'ясування технічної політики. Воєначальники повинні замовити у конструкторів зброю, не яку завгодно, а відповідно до обраної ними тактики.

Далі все це треба співвіднести з реальним ходом військових дій. Відсоток прогностичності передвоєнної діяльності кожного воєначальника і дасть можливість визначити його реальну професіональну компетентність.

Провівши аналіз діяльності М. Тухачевського за цією методикою, з використанням фактографічного матеріалу О. Широкограда і досвіду Другої Світової війни, Ю. Мухін зробив висновок: "Тухачевський, який замовляв для Червоної Армії артилерію, був або відвертим ворогом, або відвертим ідіотом" [4, с.329].

Продовжив свою роботу за дослідженням гіпотези "командирів мирного часу" Ю. Мухін у праці 2007 року "Якби не генерали! Проблеми військового стану". Проте ця 700-сторінкова монографія не містить нових методичних розробок, а є швидше фактографічним доповненням до ранніх праць дослідника.

Ці методичні розробки Ю. Мухіна використовуються в імперському напрямі. Зокрема, О. Ісаєв у праці "Георгій Жуков. Останній доказ короля" розглядаючи проблему бойових дій 33 армії під Вязьмою, використовує теоретичну розробку Ю. Мухіна – посадово-функціональний метод. Проаналізувавши оперативні документи Західного фронту і 33 армії, мемуари, присвячені цій проблемі, О. Ісаєв приходить до висновку, що причиною невдачі цієї операції стало те, що М. Єфремов не зважився відриватися від лінії постачання. Далі дослідник указує, що якби на чолі 33 армії були сміливіші командувачі, наприклад, К. Рокосовський або Г. Захаров, то замість поразки було б як мінімум досягнуто оперативного успіху.

Таким чином, алгоритм використання посадово-функціонального методу при вивченні кваліфікаційного рівня військової еліти представляється наступним.

Спочатку визначається інтелектуальний параметр, тобто доведенні уявлення представників еліти про противника, тактичні прийоми, тактико-технічні обґрунтування на бойову техніку і порівнюється з ходом бойових дій. Міра прогностичності і є критерієм професійних знань.

Потім визначається такий параметр як сміливість.

Останнім параметром, що вивчається, є хоробрість.

При вивченні інтелектуального параметра необхідно розглянути таку джерельну базу, як тактико-технічні обґрунтування на ті або інші типи бойової техніки, штатні розклади з'єднань різних видів військ, пропорційне співвідношенні видів військ, програми навчання військово-навчальних закладів і бойові статuti.

Одним з параметрів, що найважче вивчаються, є сміливість. Його вивчення вимагає використання первинних оперативних документів: як власних, так і противника. Оперативні документи противника показують нам, яких рішень він остерігався і на які розраховував. Порівнявши їх з власними оперативними документами, дослідники можуть визначити коефіцієнт сміливості. Крім того, можна використовувати такий специфічний показник, як кількість певних бойових дій проведених командиром. У кожному виді військ це свій тип бойових дій. Робота по їх встановленню тільки почалася. В. Замулін наприклад указує, що командувач 6 танкового корпусу Л.А. Гетьман мав репутацію хитрого і несмілого командира, тому що він всіляко уникав операцій по захопленню плацдармів, де і потрібна була понад усе сміливість для командира танкових військ [2, с.226].

Також утрудненим є встановлення такої якості як хоробрість. Коефіцієнт хоробрості, запроваджений Ю. Мухінім і що розраховується як співвідношення кількості убитих і поранених до кількості узятих в полон, має статистичний характер. Він дає середній показник, але непридатний для вивчення персональної хоробрості конкретного представника військової еліти. Тут можна використовувати для вивчення таку джерельну базу, як бойові характеристики і мемуари. Але і перше, і друге джерело дуже суб'єктивні.

Використання запропонованої Ю. Мухінім гіпотези "командирів мирного часу" та посадово-функціонального методу вимагає подальшої розробки методики і значної роботи із джерельною базою. Зрозуміло, що це досить тривала робота, що вимагає залучення значної кількості дослідників. Також зрозуміло, що застосування теоретичних розробок гіпотези "командирів мирного часу" приведе до значного прориву в дослідженні проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА.

Проте в 2006 році у праці "Георгій Жуков. Останній доказ короля" О. Ісаєв раптом пропонує згорнути всі роботи з розвитку цієї гіпотези. Це тим більше дивно, що ніяких заперечень з приводу її науковості у О. Ісаєва немає, більше того, як зазначено вище, він сам нею користується.

Спочатку дослідник указує, що критика воєначальників РСЧА в нинішній час персоніфікована. Такою знаковою фігурою для подібної критики стала фігура Г. Жукова. Учений зазначає, що критики

поділяються на дві групи. Першу складає “ряд персонажів, які не можуть пробачити Жукову колосальний внесок в успіх Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні. Як правило, ці люди є переконаними антикомуністами і в цій своїй антипатії дещо заграються. ... Є вічні цінності, що лежать вище особистих політичних упереджень” [3, с.17]. До цієї групи він відносить багатьох дослідників ліберального напрямку, наприклад, В. Бешанова, В. Сафіра та ін. Ставлення до науковості їх досліджень у О. Ісаєва досить скептичне, він неодноразово вказує на фактографічні і методичні помилки в їх працях.

Про авторів другої групи він розмірковує взагалі, жодного призвища, жодної назви їх досліджень О.Ісаєв не наводить.

Вчений зауважує, що “помітну групу неконструктивних критиків Г. Жукова складають люди, для яких він є символом жорсткого і безкомпромісного начальника. Своїм корінням ця гілка критики Жукова йде в армійське середовище тактичної ланки. Головна теза цієї критики не декларується в явному вигляді, але цілком чітко простежується: високі втрати і невдачі в битві завжди є наслідком помилок вищого командного складу. У далекій перспективі така критика ставить за мету видачу індульгенції командирам середньої ланки. Вони практично ніколи не помиляються, а невдачі їх є наслідком неправильних наказів “дурнів-начальників” [3, с.18].

Саме праці авторів імперського напрямку повністю підходять під вказані О. Ісаєвим критерії, особливо дослідження А. Мартиросяна “22 червня. Правда генералісимуса”. Сам належачи до імперського напрямку, О. Ісаєв не ризикнув ні навести назви монографій, ні назвати дослідників, ні провести критичний аналіз їх тез, так, як він зробив із працями авторів ліберального напрямку. Цікаво, що в своєму дослідженні 2004 року “Від Дубно до Ростова” О. Ісаєв наводить ті самі тези імперського напрямку щодо діяльності Г. Жукова на посту начальника Генштабу РСЧА, які пізніше назве “неконструктивною критикою”.

О. Ісаєв нічого не говорить про наукову суть праць авторів другої групи. Проте він лякає їх виникненням аксіологічних проблем. “Бажання армійського середовища перекладати провину на вище керівництво, а самому залишатися в чистому білому костюмчику є зрозумілим і його можна пояснити, але не можна підтримати. Це украй небезпечна тенденція, що приводить до розхолодження армії, неминучим наслідком чого є важкі поразки у великих і малих війнах. Особливо важливо це в умовах локальних конфліктів, де велике навантаження лягає саме на тактичних командирів. Якщо вони думатимуть: “Ми завжди в білому, а начальники – дурні і тупі”, – то

замість білого костюмчика у них будуть всі шанси обзавестися білими капцями і цинковим будиночком” [3, с.18].

Таким чином, О. Ісаєв закликав авторів імперського напрямку припинити розробку гіпотези “командирів мирного часу”, вказуючи на виникнення аксіологічної кризи, якщо подібні дослідження будуть продовжені.

У радянській історіографії проблема кваліфікаційного рівня командирів РСЧА практично не вивчалася. Природно, що поки покоління командирів Другої Світової війни посідало вищі посади в радянській військовій ієрархії, вивчення даної проблеми перебувало під негласною забороною. Тому для вивчення була відкрита дуже вузька проблематика – компетентність групи “червоних мілітаристів” на чолі з М. Тухачевським. Проте ця проблематика була окремим випадком проблеми вивчення репресій 1937-1938 рр. Тому теза про компетентність або некомпетентність групи “червоних мілітаристів” використовувалася як аргумент для доказу обґрунтованості або необґрунтованості репресій. Розглядали цю проблему, перш за все, фахівці з політичної історії радянського періоду. Тому вони традиційно використовували наступну джерельну базу: наявність і рівень формальної військової освіти, стаж служби у армії взагалі і стаж перебування на даній конкретній посаді, матеріали воєнної пропаганди епохи Громадянської війни, полемічні матеріали політичної боротьби 1920-1930-х рр., цитати із публічних виступів та статей “червоних мілітаристів”, мемуари політичних діячів.

У період кінця ХХ – почала ХХІ століття такий фактор, як негласна заборона на вивчення даної проблематики була знята. Проте ліберальна пострадянська історіографія, знову підмінила вивчення проблеми кваліфікаційного рівня військової еліти, проблемою вивчення обґрунтованості репресій групи “червоних мілітаристів”. Цим же шляхом пішли представники класичної лінії імперського напрямку. Дослідники як ліберального напрямку, так і класичної лінії імперського напрямку, знов зосередилися на вивченні все тієї же, відомою з радянських часів, джерельної бази.

Таким чином, проблема компетентності військової еліти залишалася фактично неопрацьованою. Першим вказав на це О. Широкоград. Дослідник відзначив, що необхідно перейти від проблеми обґрунтованості репресій власне до проблеми компетентності військової еліти.

Як розробку теоретичної бази вивчення проблеми компетентності військової еліти - гіпотезу “командирів мирного часу”, так і розробку методики її вивчення – посадово-функціональний метод, наскільки нам відомо провів Ю. Мухін. У своїх роботах “Вбивство

Сталіна і Берія”, “Батьки-командири”, “Якби не генерали! Проблеми військового стану” він сформулював як основні положення гіпотези “командирів мирного часу”, так і методику використання посадово-функціонального методу.

Використання як робочої гіпотези – гіпотези “командирів мирного часу”, і застосування посадово-функціонального методу вимагає використання іншої джерельної бази. У неї входять: тактико-технічні обґрунтування на ті або інші типи бойової техніки, штатні розклади з’єднань різних видів військ, пропорційне співвідношенні видів військ, програми навчання військово-навчальних закладів, бойові статuti, первинні оперативні документи як власні, так і противника, бойові характеристики, обліково-послужні картки, мемуари військових діячів.

До безперечних достоїнств посадово-функціонального методу і гіпотези “командирів мирного часу”, відноситься те, що вони, поперше, розроблені як спеціалізовані інструменти пізнання, саме компетентності військової еліти. До цього в пострадянській історіографії використовувалися методи, привнесені з інших галузей історичної науки, перш за все політичній історії, що обмежувало пізнання можливості дослідників.

По-друге, мають універсальний характер для вивчення проблеми компетентності військової еліти. Хоча вони розроблялися як інструмент пізнання компетентності військової еліти СРСР перед Другою Світовою війною, проте їх універсальність дозволяє застосовувати їх при вивченні, наприклад, української військової еліти доби Гетьманату і Директорії.

Поза сумнівом, що жодна гіпотеза і жоден метод не мають універсального статусу. Природно, що і розглянутий посадово-функціональний метод і гіпотеза “командирів мирного часу” мають свої недоліки, потребують подальшого вдосконалення. Також зрозуміло, що джерельна база, використання якої вони вимагають розроблена дуже слабо. Це досить тривала робота, що вимагає залучення значної кількості дослідників.

Відомі на теперішній час заперечення проти використання посадово-функціонального методу і гіпотези “командирів мирного часу” мають дуже специфічний характер. Перш за все і аргументи М. Гареева, і аргументи О. Ісаєва носять аксіологічний характер. М. Гареев заявляє, що їх використання веде до очорнення історії Радянської Армії, О. Ісаєв заявляє, що їх використання руйнує командну вертикаль армії в локальних війнах. Проте ні той, ні інший не наводять власне аргументів проти науковості посадово-функціонального методу і гіпотези “командирів мирного часу”.

Як представляється, аксіологічні заперечення проти використання даних пізнавальних інструментів, висунуті в Російській Федерації, не є значущими для української історичної науки.

Джерела та література

1. Гареев М.А. Об объективном освещении военной истории России // Новая и новейшая история. – 2006. – № 5.
2. Замулин В.Н. Курский излом. Решающая битва Отечественной войны. – М., 2007.
3. Исаев А.В. Георгий Жуков. Последний довод короля. – М., 2006.
4. Лебединцев А.З., Мухин Ю.И. Отцы-командиры. – М., 2004.
5. Мухин Ю.И. Если бы не генералы! Проблемы военного сословия. – М., 2007.
6. Мухин Ю.И. Убийство Сталина и Берия. – М., 2003.
7. Широкоград А.Б. Битва за Крым. Годы 1941-1944. – М., 2003.

Summary

In the article the history of creation of hypothesis of “commanders of peacetime” of imperial direction of the post-Soviet historiography of Second World War has been considered, key positions of this hypothesis and the post-functional method closely associated with it have been set up and discovered.